

En samisk stat?

Veli-Pekka Lehtola og Leif Rantala

THE SÁMI – A STATE OF THEIR OWN?

According to the news published in a Swedish newspaper in May 1949, the Finnish communists agitated the Sámi to found a state of their own. This article tells about the background of these news, which may go back to Joseph Stalin himself, or even earlier in history. There had been discussions about founding a Nordic communist Soviet Republic already in the 1920's. A Sami organization, Samii Litto, condemned the news and stated that it was only provocation from some anti-Sami individuals.

СААМАМ СВОЁ ГОСУДАРСТВО?

Шведская газета опубликовала в мае 1949 г. новость, согласно которой финские коммунисты агитируют саамов создать своё государство. Эта статья затрагивает фон этой новости, которая, может быть, исходит от самого Сталина или даже дальше в историю. Уже в 1920-е годы были обсуждения о создании Коммунистической Советской Республики Северных Стран. Саамская организация Самии Литто осуждала эти планы и называла их провокацией.

EN SAMISK STAT?

Den svenska tidningen Dagens Nyheter publicerade våren 1949 en sensationell nyhet: de finska kommunisterna agiterar samerna att grunda en egen lapsk stat! De finska tidningarna citerade med förvåning nyheten, som av den samiska organisationen i Finland, Samii Litto, betecknades som fullständigt påhitad. Nyheten hade dock sina rötter i gamla kommunistiska spekulationer. I slutet av 1940-talet arbetade det i Finland en kommitté med uppdrag att förbättra samernas levnadsvillkor och dessa rykten kändes i kommitténs arbete.

Politisk vargjakt

Under åren efter kriget rådde det en politisk oro, vilken också nådde landets nordliga regioner. Sovjetunionen var oroad över Norges roll i Norden, speciellt efter att man i april 1949 hade grundat den nordatlantiska försvarsalliansen NATO. De finska kommunisterna strävade att stärka sina positioner i norra Finland och de borgerliga kretsarna ansåg att detta var förberedelse för en statskupp.

Den gamla norska attityden «finsk fare» registrerades som en strängare bevakning av gränsen och detta rörde också samerna. Då de finska och samiska ledarna försökte knyta kontakter med Norge, så gjorde myndigheterna visumansökningen besvärlig. Myndigheterna ansåg att samernas naiva (naiva i myndigheternas ögon) samarbete över gränserna gav utrymme för farliga politiska idéer, vilka kunde kallas för «tundrabolsjevism».

Också mindre frågor nära gränsen kunde åstadkomma het polemik. Under åren 1948 och 1949 fanns det rikligt med varg i de lappländska fjällen, vilka fick till stånd stora skador på renhjordarna i norr. Man började rentav jaga dem med flygplan och planerade kalla in militären på vargjakt. Dessa planer ledde till rykten om politiska aktioner i de lappländska fjällen: det var tal om spionage eller en provokation från NATO i norra Finland.

Efter andra världskriget var de finska samerna politiskt mycket aktiva. De grundade en samisk organisation och sände 1947 en deputation till makthavarna i Helsingfors. Deputationen krävde att staten skulle vidta åtgärder för att bevara den samiska kulturen. Våren 1949 tillsatte den finska regeringen en samekommitté för att noggrant utreda de frågor, som deputationen hade framlagt. Bland frågorna kan nämnas det samiska språkets status, hur man ska sköta samiska ärenden hos statliga finska myndigheter och förslaget om att inrätta ett samiskt område.

Uppenbarligen fanns alla dessa frågor i bakgrunden då den svenska tidningen publicerade nyheten i maj 1949 «Nordfinlands lappar lovas egen fristat i kommunistkampanj». Tidningen hänvisar till en säker källa och meddelar att de finska kommunisterna sedan några månader startat en agitationskampanj i lappområdena i Nordfinland. Målsättningen var att skapa en lapsk opinion för ett oberoende Finnmarken. Tidningen använder ordet «Finnmarken» då man syftade mot liknande aktioner även i svenska och norska lappområden. Tidningen skriver:

«De kommunistiska agitatorerna i finska lappmarken uppträder emellertid aldrig i egenskap av öppna kommunister. Vid samtal med lapparna och lappledare framhåller de till att börja med att de finska statsmakterna på många sätt nonchalerat lapparnas elementära livsintressen, vanskött renaffärerna och över huvud taget ser lapparna över axeln. Slutsatsen är att lapparna bör sträva efter självbestämmanderätt. Kommunistpropaganda i vanlig mening utelämnas däremot».

mot omsorgsfullt: den har aldrig haft någon god jordmån på de magra tundrorna i norr.» (Dagens Nyheter, 21.5.1949)

Enligt Dagens Nyheter kunde det lockbete som agitatorerna erbjuder, det vill säga ett kommande lapskt autonomiskt område, verka lockande, men det blottade agitatorernas «massiva okunskap om lapparnas tänkesätt». En stor majoritet bland samerna förhöll sig mycket reserverat till agitationen och kommunistpropagandan hade ingen god grogrund på fjällen i norr: «för det är samebefolkningen alltför liten och alltför realistisk». Dagens Nyheter talade till och med om en potentiell kommunistisk anstormning mot Nordkalotten. Ett tecken på detta var kommunistpressens önskan att skapa «spionpsykos» i norr, enligt vilken såväl planerna att grunda ett stort vargjaktsbolag som några turistreseprojekt stämplades som politiska.⁽¹⁾

Försök att dra någon vid näsan?

De finska tidningarna Helsingin Sanomat och Suomen sosiaalidemokraatti omtalade redan nästa dag den svenska tidningens nyhet: finska kommunister arbetar för en «lappstat»⁽²⁾. Den samiska organisationen Samii Litto utsände ett pressmeddelande, där man nekar att samerna skulle drömma om ett eget självständigt område för att inte tala om en stat. Organisationen sade spefult att inte ens stockholmstidningarna kunde inbilla sig att 2500 samer «skulle ta makten i sina egna händer».

«Sanningen är nog den, att de samiska frågorna nästan har varit utan skötsel, men det är okunskap att dra den slutsatsen att samerna skulle planera ett «Storlappland»¹. Vi strävar till att förbättra vår ställning med andra metoder, vilka är i harmoni med samernas fredsälskande karaktär och staternas lagstiftning.»

Enligt pressmeddelandet har den internationella humanitära hjälpverksamheten för sin del väckt såväl vänsterjournalisternas² som de utländska journalisternas intresse för samerna, men i detta fall på ett felaktigt sätt. Samii Litto ville fransäga sig också från de mest ivriga vänsterjournalisternas planer: «Vi vet ganska bra vad vi ska göra, men det är alls inte det, som en del personer uppenbarligen vill att vi ska göra.» (3)

Tidningen Työkansan Sanomat ansåg att hela ryktesspridningen var en provokation från Helsingin Sanomat och de andra borgerliga tidningarna, som har påhittats «i det sannolika finska propagandacentret». Tidningen konstaterade att

-
1. Denna beteckning hänvisar till en del planer på 1930-talet att skapa ett «Storfinland, där östgränsen skulle ha gått långt i öster.
 2. Det avses de finska vänsterjournalisterna.

samerna själva har skjutit ner ryktet som rena rama sensationsmakeriet och kommit till slutsatsen att målet varit att försvåra en förbättring av frågor, som samerna själva har föreslagit. Tidningen ansåg att målet med skenmanövern var klar:

«Den allmänna uppmärksamheten borde vändas bort från krigshetsarnas kända verksamhet i Lappland och att man kunde stoppa arbetet med att förbättra 2500 lappars livsvillkor samt att minska folkdemokraternas (kommunisternas) inflytande bland lappbefolkningen. Samerna (!)³ har lagt märke till att endast folkdemokraterna i verkligheten driver deras ekonomiska, kulturella och andra rättigheter, som ankommer en minoritetsnationalitet.»(4)

Tidningen Aamulehtis kåsör å sin sida skymfade kommunisterna, som hade skrivit till «ett riktigt eget lapp-program» och försöker få det genomfört⁴. «Man siktar på att rentav bilda en lapparnas egen stat. Kanske inte en helt självständig och oavhängig stat, men en autonom landplätt i alla händelser.»

Enligt kåsören hade kommunisterna redan i månader agiterat lapparna mot finnarna. «Man förklarar att staten och alla andra i vårt land skymfar och hånar lapparna och inte det minsta bryr sig om samefolkets livsvillkor och dylikt. Enligt det som agitatorerna har påstått så har man inte skött renskötselfrågorna ordentligt eller över huvud taget gjort något alls.»

Enligt kåsören har man försökt «dra samerna vid näsan» och försökt få dem med på dåvarande Tjeckoslovakiens väg: «Om man grundar ett autonomt Lappland, så skulle det med en gång göras kommunistiskt, vilket skulle innebära att lapparna får nya ståthållare med alla dess följder.» Kåsören anser att målet var att få till stånd oroligheter också bland de svenska och norska samerna, det vill säga: ärendet omfattade också «möjligheterna till en internationell komplott» (5)

Ett separat sameområde?

Helt ogrundade var dock inte stockholmstidningens påståenden om kommunisternas planer. Arvo Poika Tuominen (1894–1981) skriver i sina memoarer, att åren 1947 och 1948 fick de finska kommunisterna i uppdrag att utreda frågan om att «skapa en sådan lapsk sovjetrepublik, vari ingick finska, svenska och norska lappar». Enligt Tuominen hade idén utgått från självaste Josef Stalin, som lik tsarerna drömde om tillträde till Ishavet. (6)

3. Utropstecknet beror på att man hela tiden använder termen «lapp», men här har man plötsligt termen «same»
4. Man skrev lånordet «program» i formen «prokram» för att utpeka den andra partens dåliga allmänna kunskaper. Finnarna med dålig utbildning kan nämligen inte uttala g-ljudet i lånordet i finskan, utan ersätter det med k-ljudet. Översättarens anmärkning.

Stalins idé var inte ens ny eftersom man redan åren 1920 och 1921 hade diskuterat en nordisk kommunistisk sovjetrepublik. Förslaget var uppenbarligen framlagt av Edvard Gylling, en finländsk kommunist, som efter de rödas nederlag i Finland 1918, då uppehöll sig i Stockholm. Han hade fått erbjudandet att bli ledare för den karelska kommunen i Sovjet, som skulle bli centralort för den skandinaviska sovjetrepubliken. Målet var att förena de nordliga delarna av Finland, Sverige och Norge med Sovjet- Karelen. Senare under Stalintidens folkmord vändes planen mot Gylling då man anklagade honom för att ämnat förena Sovjet- Karelen med de borgerliga skandinaviska staterna. Han avled senare i ett fångläger. (7)

Gyllings och Stalins idéer var naturligtvis utopier, som framförts av personer, som inte kände till sakerna i norr och som inte hade någon chans att förverkligas. Inte heller ryktena våren 1949 om «ett autonomt Storlappland» hade någon möjlighet att bli till verklighet, men de återspeglade den misstänksamhet, som rådde gentemot samepolitiken. Samii Litto måste ytterligare tåla «politiskt tendensiösa rykten». Förutom att grunda en lapsk stat misstänkte man att organisationen ville avskeda lokala tjänstemän, till och med landshövdingen, liksom också köra ut finnarna ur Lappland. Bland de starkaste påståendena var att organisationen var inblandad i den s.k. vapengömmarhärvan efter andra världskriget.

Ryktena hade också sina länkar till Samekommittén som våren 1949 hade påbörjat sitt arbete, som skulle räcka två år. Dess uppgift var att föreslå nödvändiga åtgärder för att säkra samernas framtid. Man visste redan på förhand att i uppdraget ingick det att organisera de samiska förvaltningsfrågorna och att man skulle få ett slut på samernas «tillbakadagningsprocess» till exempel genom att begränsa den finska inflyttningen till samiskt område.

Kommittén var rätt så enhällig om att grunda en byrå för samefrågor inom statens förvaltning och om att också grunda ett särskilt samiskt område, vari ingick att man skulle stärka den samiska förvaltningen i de allra nordligaste kommunerna. Då kommittén dryftade frågan om en tjänst som föredragande (saksbehandlar) var den tvungen att ta ställning till hans eller hennes eventuella etnicitet. Många kommittémedlemmar understödde tanken att personen i fråga bör vara same, medan andra förhöll sig försiktiga till kravet, som kunde stå i strid med Finlands grundlag. (En sådan byrå och en sådan tjänst som föredragande är ännu i dag, nästan 60 år senare, inte grundade)

I detta sammanhang påminde kommittémedlem Laura Lehtola om ryktena, som cirkulerade bland befolkningen: «Misstänksamhet florerar redan i södra Finland, kanske också i norra Finland. Man misstänker att kommittén är kommunistisk, vilket vi anser för mindre farligt än om vi misstänktes för fascism. Med dessa misstankar kan man att uppvigla finnarna som bor på sameområdet och det har redan gjorts», konstaterade Lehtola:

«Om man nu i kommittérapporten skrev in en sådan punkt, att föredragaren för samefrågor bör vara same, skulle detta säkert på vissa håll stämplas som fascism enligt modell från Hitler. I Tyskland tyska tjänstemän (övriga ska berövas tjänst och ofta även livet), i Sameland samiska tjänstemän. Dessutom skulle ett sådant villkor stämplas av samerna som förmynderskap och misstroendevotum i den bemärkelsen ... att de inte själva kan bedöma vem som är lämplig för tjänsten och värd deras förtroende.» (9)

Kommittén som blev färdig med sitt uppdrag 1952 var på flera sätt radikal. Förutom en byrå för samefrågor i statsförvaltningen föreslog den att samerna skulle gå fria från militärtjänst och att samiska aktiviteter skulle finansieras genom en särskild samefond, som skulle samla kapital av naturresurserna i de nordliga kommunerna, bland annat genom det som Forststyrelsen (statens skogsverk) införtjänar.

Kommitténs viktigaste förslag var tanken på ett separat samiskt område med målet att «skydda samernas intressen och rättigheter på deras verkliga bosättningsområden». Genom en särskild lagstiftning ville man stoppa upp flyttningsströmmen utifrån till de nordliga kommunerna och därför föreslog kommittén att man skulle sluta med att bevilja statsjord till andra än samer. I förslaget ingick också en plan för en samisk förvaltning, som skulle väljas genom demokratiska val. (10)

Vid den tidpunkten då kommittén blev färdig med sitt arbete hade diskussionerna kring samerna redan tystnat. Varken de finska massmedierna eller beslutsfattarna hade längre något större intresse för dessa frågor om områdena i norr. Samuli Aikio, en samisk historieforskare, säger att statsmakten tystade ner kommitténs arbete genom att sopa det under mattan. (11) Planerna på att avgränsa ett speciellt område, vars förvaltning skulle skötas av samerna, blev liggande att samla damm på tjänstemännens hyllor.

Ännu mer glömde man ryktet om Storlappland eller lappstaten, som kommunisterna hade planerat. Man såg dock inte med vänliga ögon på 1950-talet på samernas aktiviteter över gränserna. Trots myndigheternas motvilja blev det samiska samarbetet över riksgränserna så intensivt att man 1953 kunde hålla den första nordiska samekonferensen i Jokkmokk. (12) Misstankens frö grodde dock alltså så att den hemliga polisen i Norge trodde ännu på 1960- och 1970-talen att den samiska bildade klassen arbetade med tanken på en egen självständig samestat.

Epilog

Artikeln i Dagens Nyheter utkom 21.5.1949. Pressmeddelandet från Samii Litto är daterat 22.5.1949, det vill säga följande dag. Detta tyder på en snabbhet, som knappast dagens sameföreningar klarar av trots modern teknik.

Stalins förslag om en samisk socialistisk stat är, om det nu verkligen har existerat ett sådant förslag, märkligt om man betänker att på 1930-talet anklagades

ett trettioatal samer och andra för att planera ett eget samiskt rike på Kolahalvön, som sedan skulle ansluta sig till Finland. Stalin hade dock förmodligen hört talas om att det finns ett sådant folk som samer. Han besökte Murmansk en enda gång, 1933 för att då utse plats för en militär hamn på Kolahalvön.

Hela denna episod 1949 varade en mycket kort tid och är föga känd bland forskarna. Dagens Nyheters artikel utkom som ovan sades 21.5.1949 och den sista artikeln i denna fråga i Aamulehti 4.6.1949. Sedan dess har saken inte omnämnas.⁵

Källor

Tuominen Arvo, Maan alla ja päällä. Muistelmia vuosilta 1921–1933. Helsinki 1958. (Denna memoarbok finns också i svensk översättning med titeln *På jorden och under jorden*, översatt av Nils-Börje Stormbom, Tidens förlag, Stockholm 1958, 358 s.)

- 1 Dagens Nyheter 21.5.1949.
- 2 Suomen Sosiaalidemokraatti 22.5.1949. (tidning)
3. Helsingin Sanomat 22.5.1949, Lapin Kansa 26.5.1946. (tidningar)
4. Työkansan Sanomat 24.5.1949. (tidning)
5. Luoti, Turha höntittämisyritys. Aamulehti 4.6.1949. (tidning)
6. Tuominen 1958, 27.
7. Tuominen 1958, 24–26.
8. Nilla Outakoskis brev utan adressat och datum från början av 1950-talet. Dokument 1946–1960, SLA
9. SAK pk 20, 2. – 5.3.1950. SAKA 2:1. OMA.
10. Kommittébetänkande 1952, 81–82.
11. Aikio 1982, 31–32.
12. Sámiid dilit. Föredrag vid den nordiska samekonferensen Jokkmokk 1953. Oslo 1957, 33–95.
13. Se Johs. Kalvemo, film om de ryska samerna, NRK. 1989.

Veli-Pekka Lehtola är filosofie doktor (FD) och professor i samisk kultur vid universitetet i Uleåborg (Oulu). Leif Rantala är filosofie kandidat (FK) och pensionerad lektor i samiska språket och kulturen vid Lapplands universitet.

Veli-Pekka Lehtola, PhD, professor in Sami culture at the university of Oulu. Leif Rantala MA and retired lecturer in Sami language and culture at the University of Lapland.

5. Johs. Kalvemo omnämner Stalins förslag i sin film om de ryska samerna från 1989. Detta var ett tips till Johs. Kalvemo från undertecknad Leif Rantala

Arctic Review on Law and Politics

No. 1 / 2011 volume 2

LEADER

The third issue of Arctic Review on Law and Politics 1
Øyvind Ravna

PEER REVIEWED ARTICLES

The Law of the Sea and the Arctic Ocean 4
Claudia Cinelli

Implementing the 1993 Nunavut Land Claims Agreement 25
Alastair Campbell, Terry Fenge and Udloriak Hanson

Striving to Unite. The Russian Sámi and the Nordic
Sámi Parliament model 52
Mikkel Berg-Nordlie

Betydelsen av samiska traditioner i svensk rätt 77
Eivind Torp

NEWS ON ARCTIC LAW AND POLITICS 102
Øyvind Ravna, Timo Koivurova, Christina Allard and Maja Sojtaric

DEBATE ON ARCTIC LAW AND POLITICS 110
Veli-Pekka Lehtola and Leif Rantala
Øyvind Ravna

BOOK REVIEWS 121
Gunnar Nerdrum
Leiv Bjarte Mjøs

GYLDENDAL
AKADEMISK